

Tussen Rijn en Lek 1979 4 : tijdschrift voor de geschiedenis van het gebied tussen Kromme Rijn en Lek

<https://hdl.handle.net/1874/9733>

TUSSEN RIJN EN LEK
TIJDSCHRIFT VOOR DE GESCHIEDENIS VAN HET
GEBIED TUSSEN KROMME RIJN EN LEK

13e jaargang

nr. 4

december 1979

Redactie-kommissie:

A. Graafhuis, Utrecht, L.M.J. de Keijzer, Houten, F. Maarschalkerweerd (eindredakteur), mevr. G. de Nie (wnd. eindred.), G.M. Staal, Odijk.

Redactie-adres:

Molenpad 3 te Schalkwijk, tel. 03409 - 1580.

Sekretaris der vereniging:

Mevr. T. Springer-Stam, Platolaan 10, Zeist, tel. 03404 - 20627

Inhoud van dit blad:

Nieuwjaarswensch, redactie

Een Romeinse kruikscherf, door L.M.J. de Keijzer

Het klopje van graf nr. 46, redactie

Katholieke kerken in Bunnik I, door F. Maarschalkerweerd

Kantonnaal Museum in Wijk bij Duurstede, redactie

Capita Selecta uit de geschiedenis van het Sticht, redactie

Lidmaatschap: f 25, -- per jaar. Studenten en scholieren

f 12,50 per jaar.

Postrekening van de penningmeester nr. 21 45 85 t.n.v. de Rabobank te Houten t.g.v. de rekening van de Historische Kring "Tussen Rijn en Lek", nr. 32.98.07.498

NIEUWJAARSWENSCH

Wat soort van Vis men brengt en welke Schepen varen,
Het rijtuyg dat bevragt de Passagiers en Waaren,
Soo meede 't geen voor nieuws ook aangekomen is,
't Verloorne en de Vond, wy roepen uyt gewis;
En met dees Nieuwen-Jaar u allen zeegen wenschen,
Leefd altoos vergenoegd, in vree met d'Eeven menschen:
Opdat het u welgaa in dees vernieuwde tyd,
En gy dan reeden hebt, met recht te zyn verblyd.

Nieuwjaarslied van de 'U Ed.
Dienaars De Roepers der Stad
Nymegen' 1 januari 1774

De heidense Germanen vierden de overgang van het oude naar het nieuwe jaar met een feestperiode van de zg. Twaalf Nachten. Na de kerstening zette de Kerk Kerstdag aan het begin hiervan en Driekoningen aan het einde; in het midden viel de Romeinse Nieuwjaarsdag 1 januari. Zoals bij de overgang van ieder jaargetijde doofden de Germanen alle vuren en ontstaken nieuwe door hout op hout te wrijven. Hierdoor ontstonden de hier en daar nog gebruikelijke Kerst- en Nieuwjaarsvuren. Omdat men geloofde dat de geesten der doden, die de levenden ten goede of ten kwade konden beïnvloeden, in de Twaalf Nachten terug op aarde kwamen, probeerde men om hen met geraas te verjagen. Daarom worden er met Nieuwjaar nu nog schoten gelost, hoorns geblazen en kerkklokken geluid. Het offer dat aan deze geesten werd gedaan werd door de Germanen vervolgens zelf opgegeten, hoe meer hoe beter, en het werden dus 'smulavonden'. Cadeautjes geven hoorde ook bij Nieuwjaar: in Engeland en Duitsland werd dit op den duur met de Kerstdag verbonden (die toen ook de eerste dag van het Nieuwe Jaar kon zijn

in de zg. Kerststijl), in Frankrijk met 1 januari, in Italië met Driekoningen, en in Nederland met Sint Nicolaas. Het uitdelen van 'wensen' op 1 januari zal dus wel op het Romeinse gebruik teruggaan. Vroeger gebeurde dat o.a. door middel van een lied zoals het hierbovenstaande gezongen door de verschillende gilden en verenigingen in de steden, die er een tegengeschenk voor ontvingen.

In de achttiende en negentiende eeuwen schreven kinderen wel Nieuwjaarsbrieven aan hun ouders of familie: een berijmde Nieuwjaarswens versierd met zelfgetekende plaatsjes en bloemen. Deze zijn soms nog tussen oude familie papieren te vinden.

(Uit: C.C. van der Graft, Nederlandse Volksgebruiken bij Hoogtijdagen, Amsterdam 1947, blz. 7-11; en J.M. Fuchs en W.J. Simons, Shell Journaal van Nederlandse Folklore, zonder plaats of jaar, blz. 23.)

Een romeinse kruikscherv met een applicatie.

Ten behoeve van de verbreding van de Rijksweg 12 Utrecht-Arnhem werden in 1977 graafwerkzaamheden verricht ter plaatse van het voormalige romeinse fort Vechten.

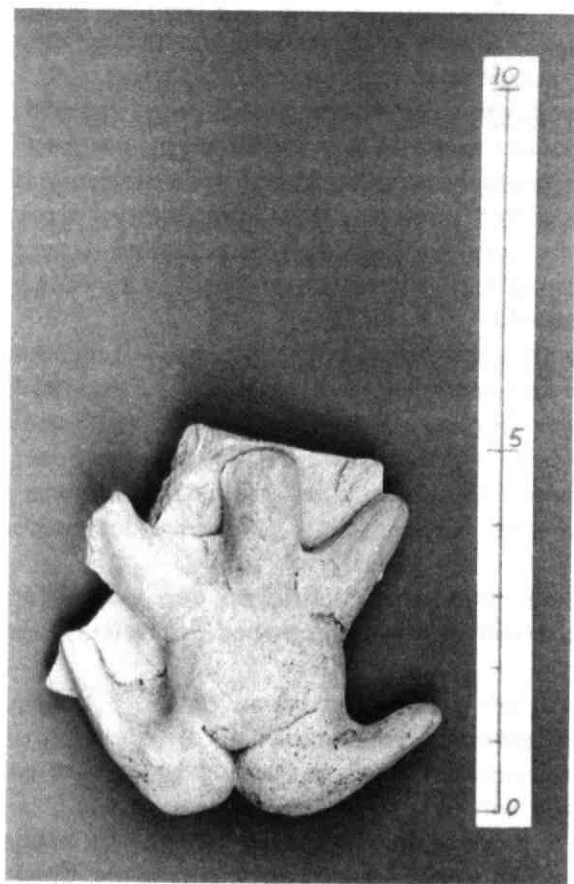
De afgegraven grond werd afgevoerd en op enige afstand, ter hoogte van het viaduct over de Mereveldseweg, gestort. Deze grond bevatte een grote hoeveelheid romeins amateriaal, afkomstig van het voornoemde fort Vechten, zoals aardewerk, ijzer, brons en leer. Het gehele jaar 1977 en ook nog daarna is door amateur-archeologen het grondstort doorzocht en werd veel romeinse archeologica verzameld.

Opmerkelijk is daarbij de goede kwaliteit van het vondstmateriaal als ijzer en leer. Een groot deel van de grond is namelijk uitgegraven uit een oude Rijnarm, die vroeger langs het romeinse fort stroomde, en de haven die behoorde bij het romeinse fort. De bodem bestond uit een laag veen, ontstaan door vergane plantenresten, die oxydatie en rotting tegen ging en aldus conserverend werkte.

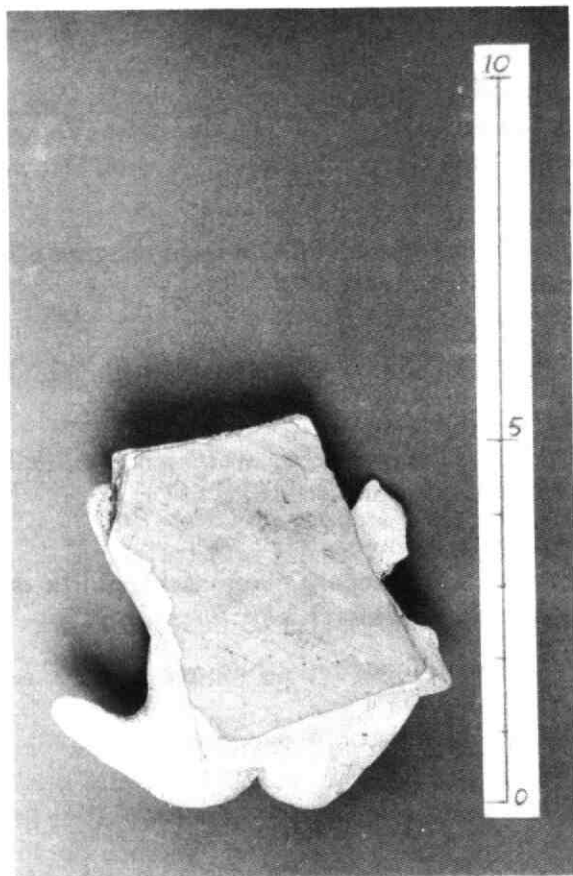
Een bijzondere vondst is een applicatie op een wandscherf, afkomstig van de schouder van een gladwandige, witte, aardewerk kruik.

Het betreft hier een uit de hand gevormd figuurtje, 5 cm. lang en 5,5 cm. breed, gevormd van dezelfde klei als de kruikscherv. Een moeilijk te omschrijven figuurtje; zo op het eerste gezicht een schildpad, maar het kan ook anders worden gezien.

Het lijfje en het kopje vormen één geheel, dat wil zeggen het kopje is uit het zelfde kluitje klei getrokken en gevormd. (zie foto 1) De vier pootjes zijn er met rolletje klei tegenaan gedrukt. Door deze handeling zijn de vingerafdrukken nog duidelijk zichtbaar. Daarna is het figuurtje op de schouder van de kruik gedrukt, waarbij men op de breuk van de scherv kan zien, dat de hechting in het midden beter is geweest dan op de uiteinden van de pootjes. (zie foto 2).

vooraanzicht.

achterkant.

Moet deze applicatie gezien worden als een versiering? Ik meen van niet; gezien alle andere versieringen op romeins aardewerk is het figuurtje te grof. Mogelijk zou het een telwerk geweest kunnen zijn, waarbij de pottenbakker bij elke honderdste gedraaide kruik een figuurtje plakte. Het is ook niet uitgesloten dat het zo maar een grapje van de pottenbakker is geweest.

L.M.J. de Keijzer.

Capita Selecta uit de geschiedenis van het Sticht.

De Stichtse Culturele Raad organiseert in maart 1980 op 4 dinsdagavonden, in samenwerking met de Utrechtse Volksuniversiteit, een lezingenserie over de geschiedenis van het Sticht.

4 maart - periode tot 1000

mw. dr. M. van Winter, wetenschappelijk medewerker R.U. Utrecht

11 maart - 11e, 12e, 13e eeuw

dr. C. Dekker, rijksarchivaris in de provincie Utrecht

18 maart - 14e en 15e eeuw

dr. S.B.J. Zilverberg, wetenschappelijk hoofdmedewerker G.U. Amsterdam

25 maart - 16e en 17e eeuw

drs. H. Leeuwenberg, wetenschappelijk archiefmedewerker Rijksarchief Utrecht.

Plaats : Volksuniversiteit, Nieuwegracht 41, Utrecht

Tijd : 20.00 uur

Deelnemersprijs: f 16,-- voor 4 avonden

In verband met de grootte van de zaal kunnen 100 personen aan de serie deelnemen.

Leden van Historische Kringen in de provincie Utrecht kunnen zich opgeven bij de Stichtse Culturele Raad voor de deelnemersprijs over te maken op giro 17 39 31 of rekeningnummer 21.84.69.136 van de Amrobank in Utrecht t.n.v. Stichtse Culturele Raad, Mariaplaats 51 Utrecht, onder vermelding van cursus geschiedenis 1980.

De ontvangst van het verschuldigde bedrag betekent inschrijving voor de cursus.

Mocht de cursus reeds volgeboekt zijn, dan krijgt U daarvan bericht en wordt het geld teruggestort.

Het klopje van graf nummer 46.

(Uit: Grafregister met eigenaars 1751-1752-1803 van de Hervormde kerk te Bunnik. Algemeen Rijksarchief Utrecht).

No. 46

Waar in begraven zijn

1751 D. Heer Hendrikus van den Bogaard ¹⁾, in
Den 9en December Leven Rooms-Priester te Bunnik.

1753

17en Augustus Mejuffrouw de Wed. e. van Krimpen, Moeder
van de Heer Jacobus van Krimpen ²⁾, Rooms-
Priester te Bunnik.

1761 Eva Spruit, zijnde een Klopje ³⁾, gewoond
1 en September hebbende op Rhijanuwen.

- 1) Deze was pastoor te Bunnik van 1717 tot aan zijn dood in 1751. Toen hem in 1736 de statie Laren werd aangeboden, wees hij dit af, omdat hij liever in Bunnik bleef.
- 2) De opvolger van van den Bogaard was Jac. van Krimpen, pastoor te Bunnik van 1751 tot 1762. In dit laatste jaar werd hij benoemd te Amersfoort, wat de nodige moeilijkheden heeft opgeleverd met het stadsbestuur van deze plaats.
- 3) In de 17-de en 18-de eeuw komen er zogenaamde "Kloppen" voor. Dit zijn ongehuwde vrouwen die zonder in het klooster te treden een godsdienstig leven leiden en die zorgen voor de priesters, de kerkrumten en het katechismusonderwijs. Ook wordt deze benaming gebruikt voor vrome vrouwen, kwezels.

Aantekeningen over de bouw van Katholieke Kerken te Bunnik.
I 1718-1900.

Tot de Hervorming vonden de katholieke kerkdiensten in Bunnik plaats in de kerk aan de Langstraat, welke waarschijnlijk dateert uit de 12-de eeuw. Toen er in 1580 verbodsbepalingen werden uitgevaardigd op de katholieke eredienst, moesten de katholieken hun kerken afstaan aan de hervormden. Desondanks heeft het katholicisme zich in de Kromme Rijnstreek weten te handhaven, hoewel de situatie inprovisatie vereiste: kasteelheren en boeren boden aan rondtrekkende priesters gelegenheid om de sacramenten te bedienen ¹.

Rond het midden van de 17-de eeuw trad er een stabilisatie op, toende priesters zich in de dorpen vestigden, zodat er vaste staties konden ontstaan. De statie Bunnik - omvattende Bunnik, Vechten, Amelisweerd, Rhijnauwen, Odijk, Werkhoven, Rijsenburg, Driebergen, Zeist en een gedeelte van het huidige Soesterberg - werd bediend vanuit de vaste schuilkerk binnen kasteel Rijnauwen ². In de jaren 1685, 1809 en 1842 werd het ambtsgebied van de Bunnikse pastoor kleiner door de bouw van kerken in respectievelijk Werkhoven ³, Rijsenburg en Zeist. Het hieruit voortvloeiende verlies van inkomsten werd in het geval van Rijsenburg enigszins vergoed: "De heer Oosthuysen van Rijsenburg. Deze gaf eene obligatie om de kerk of pastoor schadeloos te stellen, voor de oprigting der kerk te Rijsenburg". ⁴

"Een ellendig laag kerkgebouw" 1718-1845.

De periode van de schuilkerken werd voor Bunnik in 1718 afgesloten met de bouw van een kerk in het gehucht Schoudermantel. Over de bouw van de kerk is niets bekend. Voor de periode vanaf 1819 zijn wel gegevens voorhanden en wel doordat toen een subsidieregeling van kracht werd voor herstel- en verbouwwerkzaamheden aan roomskatholieke kerken.

De administratieve neerslag hiervan is voor een groot deel bewaard gebleven.

Op de missive van de Directeur-Generaal voor de R.C. Eeredienst aangaande deze subsidieregeling reageerde de aartspriester G. van Nooy met een opsomming van gegevens over de toestand waarin de onder hem resorterende kerken zich bevonden. De opgave voor Bunnik, waarschijnlijk opgesteld door de toenmalige pastoor J.L. Banens luidt als volgt:

"Bunnik heeft een ellendig laag kerkgebouw, eerder lijkende na een boerenachterhuis als na een kerk, is zeer laag en bedompt, de kleine glasraampjes met cosijnen en vensters zijn geheel vergaan, en er moeten dus nieuwe raamde ingezet, de muuren verhoogd en 't dak opgewonden worden, 't welk ten minste wel 10 of 12.000 Gl. zal bedragen; de zielen 1500, waaronder veele armen en onvermogenen."⁵

Op 16 mei 1821 omschreef pastoor Banens de mankementen aan de kerk als volgt:

".....dak zakte op veele plaatsen (,) men kon in de kerk niet meer zien te lezen ter oorzake der verweerde glazen, de vloer die in de kerk was bestond in stukken en brokken van plavuysen. Deuren en vensters waren zeer gebrekkelijk....."⁶

De gebreken werden zo goed en zo kwaad als het ging hersteld, maar de behoefte aan een beter en groter kerkgebouw bleef.

De Barbarakerk aan de Schoudermantel, 1845-1940

Wanneer de plannen voor een nieuwe kerk vastere vormen aannemen is niet bekend. In de korrespondentie van de aartspriester wordt er op 3 februari voor het eerst melding van gemaakt.⁷

Het ontwerp voor de kerk is afkomstig van W.J. Vogelpoel, architect te Utrecht. Het gebouw werd opgetrokken in de zogenaamde stukadoorsgotiek. Het werd een eenvoudige, éénbeukige kerk met kruisribgewelven, rustende op kolonettenbundels.

Binnen- en buitenafmetingen waren gering.

Nadat er een noodkerkje was gebouwd, verrees de kerk op dezelfde plaats als de oude. De bouw werd openbaar aanbesteed en gegund aan P. Kusters, die ingeschreven had voor een bedrag van f. 12.700,--. De bouw werd gefinancierd uit leningen en schenkingen. Gasman weet te melden, dat in 1845 door de parochianen f. 6.016,-- bijeen gebracht werd, welk bedrag in 1846 en 1847 uitgroeiden tot f. 13.750,--. 8

Reeds op 29 oktober 1845 kon Mgr. Van Wijkersloot het gebouw inwijden. 9

Om een idee te krijgen van de capaciteit die de kerk moest hebben volgen hier enkele gegevens uit het memoriaalboek:

"1861. Gedoopt 38 wettige kinderen en een onwettig kind-
drie huwelijken ingezegend- gestorven 20 personen- aange-
nomen 14 kinderen- paaschcommunicanten 706- H.Communieën
4300. 10

Hoewel het verslag in "De Godsdienstvriend" anders doet vermoeden, was de kerk klein en sober. In het voorjaar van 1885 richtte het kerkbestuur dan ook een verzoek aan de aartsbisschop om een machtiging voor de bouw van een dieper en hoger priesterkoor, een sacristie en een kerkkamer. In de kerkvergadering van 4 mei 1885 deelde de pastoor, J. van Dijk mee, dat de machtiging verkregen was. 11 Het werd een sierlijk geheel, ontworpen door L.C. Hezenmans, bekend van de restauratie van de St. Jan te Den Bosch tussen 1863 en 1909. 12 Op 21 mei werd het kontrakt met de aannemer opgesteld. W. Kok uit Rijsenburg nam op zich om het oude priesterkoor af te breken en een nieuwe te bouwen, alsmede een sacristie en kerkkamer voor f. 7.199,--.

Het werk, dat begin juni werd aangevangen, was reeds eind november voltooid. Het verhoogde priesterkoor had een groot raamoppervlak, wat de lichtval in de kerk en daardoor ook de ruimtewerking ten goede kwam. Het aantal zitplaatsen kan bovendien met 100 worden uitgebreid tot 500. Dit aantal werd in 1909 nog met 40 extra plaatsen uitgebreid.

Gezicht op de kosterwoning van de R.K. kerk te Bunnik vanaf
de Kromme Rijn gezien. Op de achtergrond de kerk.
Potloodtekening door Johannes de Kruif + 1935
(R.A. Utrecht, Top. Atl., coll. de Kruif no. 20)

Het interieur

Zo sober als de kerk aanvankelijk van buiten was, zo sober zal ze ook van binnen geweest zijn. Een gedeelte van het interieur van de in 1845 gebouwde kerk was afkomstig uit de oude kerk. Het altaar was echter nieuw en werd geschonken door een parochiaan, evenals de eikehouten kommuniebank, de koperen kronen en de altaarstukken. 13

Het in 1845 geschonken altaar werd bij de verbouwing in 1885 vervangen door een stenen altaar met hardstenen trappen en een ijzeren tabernakel. Bovendien kwam er aan weerszijden van het hoofdaltaar een bijaltaartje, de een gewijd aan Maria en de ander aan Jozef. Eén en ander werd ontworpen door H. van der Geld, die als beeldhouwer werkzaam was op het atelier van de architect Hezemans.

Het interieur van de Barbarakerk.
(Part. coll.)

Speciale vermelding verdient de in 1907 vervaardigde preekstoel, die in 1940 in een advertentie samen met het altaar en de communiebank te koop werd aangeboden. Voor f. 300,-- werd de preekstoel verkocht aan de St. Sebastianusparochie te Herpen, alwaar hij nog steeds in de kerk staat. Een beeldhouwer uit Den Bosch, m.i. opnieuw van der Geld, beeldde op de kuip van de preekstoel de vier evangelisten uit, met hun symbolen. Op het klankbord treffen we vier beeldjes aan, te weten Thomas van Aquino, Alphonsus, Franciscus van Sales en Bernardus van Clairvaux, en op de onderkant van het klankbord een geestesduif.

F. Maarschalkerweerd.

1. C. Dekker, Het begon met Vechten, 1976, blz. 61
2. idem.
3. Het oudste stuk uit het parochie-archief te Bunnik betreft deze, niet vlekkeloos verlopen, scheiding. De vindplaats van de, overigens niet geïnventariseerde, parochiestukken zal worden aangeduid met "Past. Bunnik".
4. Past. Bunnik, Memoriaalboek der parochie van de H. Barbara te Bunnik (Mem.-boek), p. 10
5. Afgedrukt in: Archief voor de geschiedenis van het aartsbisdom Utrecht, deel XXXIX, p. 147
6. R.A. Utrecht, gemeente Bunnik, nr. 2587
7. R.A. Utrecht, archief van de aartspriesters, Registrum Generale Literarum Acceptarum et Expositarum, nr. 45 ex.
8. M.J. Gasman, Parochie Bunnik, z.p. 1910, p. 35
9. Volledig verslag in: Tussen Rijn en Lek, 11-de jaarg. nr. 1
10. Past. Bunnik, Mem.-boek, p. 37
11. Past. Bunnik, Notulenboek van kerkvergaderingen 1856-1910
12. H.P.R. Rosenberg, De 19-de eeuwse bouwkunst in Nederland, Den Haag 1972. p. 99
13. Gegevens over schenkingen ontleend aan Mem.-boek, Naamlijst van bijzondere weldoeners, p. 9 tot en met p. 15. Hieruit is de volgende zinsnede 't waard vermeld te worden:
" Antonius van Rijn, op den 25 mei uit den militaire dienst ontslagen, heeft Antonius van Rijn, die de veldslag bij Leipzig (oktober 1813, F.M.) heeft bijgewoond, den 25 Mei 1864 een paar zilveren Ampullen en zilver schenkblad aan de kerk geschonken."

Kantonnaal en Stedelijk Museum te Wijk bij Duurstede.

In "Tussen Rijn en Lek" (jaargang 9, nummer 2/3) wijdde Dhr. L.C.J.M. Rouppe van der Voort een artikel aan de opening van het Kantonnaal en Stedelijk Museum te Wijk bij Duurstede. De opening van het museum vond op 20 mei 1975 plaats in aanwezigheid van de toenmalige minister van C.R.M., van Doorn.

Nu, na meer dan vier jaar, blijkt dat ook voor dit museum de tijd niet stil is blijven staan. In de loop der jaren werden er nieuwe archeologische vondsten toegevoegd aan de verzameling, waardoor een uitbreiding van het museum noodzakelijk werd. Hiertoe werd ook de bovenzaal van het museum als expositieruimte ingericht. Op 27 april van dit jaar verrichte burgemeester A.C. Houtsma de feestelijke opening.

De kollektie.

Het grootste gedeelte van het tentoongestelde materiaal bestaat uit voorwerpen welke door de Rijksdienst voor Oudheidkundig Bodemonderzoek gedurende de laatste twaalf jaar boven de grond zijn gebracht.

Naast gegevens over de militatire en economische geschiedenis van Dorestad, gunt de tentoonstelling ons ook een blik op het dagelijks leven vanaf de romeinse tot de laat-middeleeuwse tijd. Op de benedenverdieping treffen we onder meer een aantal voorwerpen aan uit het dagelijks leven in de 8e en 9e eeuw: glazen speelfiches, een dobbelsteen, filbulae (rijk versierde mantelspelden), haarspelden, een baardtangetje, barnstenen hangertjes, ijzeren sleutels, benen naalden, een leren schoen, kookpotten, wijnglazen etc. etc.

Op de bovenverdieping treffen we verder uit de 12-de en 13-de eeuw o.a. kannen en potten van verschillend gekleurd aardewerk aan, een steelpan uit de 16-de eeuw, kookpotten en kannen uit de 16-de en 17-de eeuw en een testje uit de 18-de eeuw.

Naast genoemde sier- en gebruiksvoorwerpen zijn er het opgegraven wapentuig, het scheepsgereedschap, handwerkgereedschappen en de resten van dieren. Onvermeld mogen ook de zilveren en gouden munten niet blijven. Tot de pronkstukken van het museum behoort een romeinse helm, geschonken door de steenfabriek Roodvoet. Deze en andere vondsten van militaire voorwerpen kunnen een indicatie van de exacte ligging van het romeinse legerkamp Levefanum. Voor hen die geïnteresseerd zijn in de discussie over de oude loop van Rijn en Lek geeft de bovenverdieping een schat aan informatie.

Openingstijden en dergelijke.

Het museum is gevestigd in de Volderstraat 15-17. Het is geopend op dinsdag, woensdag, donderdag, vrijdag en zaterdag van 10.00 tot 12.30 en van 13.30 tot 16.30 uur. De toegangsprijs bedraagt f. 1,-- voor volwassenen en f. 0,50 voor kinderen tot 16 jaar. Op woensdag is de toegang gratis. In het museum is een catalogus te verkrijgen van tentoongestelde voorwerpen, verzorgd door het R.O.B. De V.V.V. te Wijk bij Duurstede is in het museum gevestigd en de beheerder, dhr. Lith, oppert desgewenst vele ideeën voor een bezoek aan het mooie stadje, waarbij het museum ook zeker de moeite waard zal zijn.

Redactie.